

high quality of the social and psychological climate in society and social relations among classes and groups, as well as among individuals. Social harmony affirms the priority of the social sphere, which is directed, subordinated and coordinated by man. **Discussion.** The concept of a person capable of living in the postmodern world is acquiring new characteristics. There is a shift from understanding the individual as a stable, structured system with a certain mechanism of development and interaction with the world, to the realization that the world is constructed here and now, and the "self" is constructed along with the world. According to F. Nietzsche, the human being, as a creative entity, is capable of changing their existence and, in this creative beginning, becomes akin to God; however, they also become part of the general chaos of being. In the process, all of humanity's achievements in philosophy, science, and ultimately in culture as a whole, are leveled. **Conclusions.** In the process of philosophically understanding the change in the role of the subject and society as the basis for goal setting in social projecting, we discover a certain correlation with the axiological principles of a specific cultural and historical epoch. Unlike the social project of modernity, the postmodern social project is a social rhizome, consisting of a chaotic diversity of individual and social practices, which in their dichotomous unity form a complex palette of society and individual self-realization.

Keywords: c.

DOI: 10.18372/2412-2157.39.18450

УДК 130.1,130.2+165,167/168+171,172(045)

Л.П. Комісар

КУЛЬТУРА МИСЛЕННЯ ЯК СУЧАСНИЙ ТРЕНД: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТИ

Київський національний лінгвістичний університет
e-mail: liudmyla.komisar@knu.edu.ua, ORCID ID: 0000-0002-8971-4768

Анотація. У розвідці розглянута трансформація концепту «культура мислення» в світоглядних горизонтах європейської філософії, етики і культури як граничних засадах сучасного аксіологічного світорозуміння. Метою статті виступає дослідження генези і практичного становлення сучасного тренду «культура мислення» в оптиці критично-логічного та етико-аксіологічного бекґраундів. Проаналізовані сучасні виміри як теоретичних, так і прикладних аспектів культури мислення, які визначаються через своєрідне «культивування думки» у сенсі перманентної апеляції до здорового глузду, тактовності, (само)освіченості та критичної здатності до адекватних і неупереджених суджень. Проводиться ідея, що окреслений підхід не тільки не вичерпує засад і ознак культури мислення, а, навпаки, відкриває простір для подальших досліджень, зокрема, цікавого і неоднозначного поняття креативності як затребуваного в сучасності навику «Soft skills».

Ключові слова: аксіологія, етика, критика, культура мислення, логіка, практика, полілог, тренд.

Вступ

У 20-х рр. XXI ст. постає проблема тотальної відсутності у сучасній «кліповій» комунікації глибинного світорозуміння як передумови онтологічних засад аксіологічного світовідношення. Особливо гостро така нестача спостерігається на рівні так званої «масової» свідомості, яка, на жаль, не має імунітету проти ехокамер як провісників пропаганди та ідеологічних наративів. Як видно, футуристичним виявився прогноз постмодерніста Ж. Ліповецькі про настання «ери порожнечі», «імперії ефемерного» і появу «нарцисичної нової свідомості» – гедоністичної і холодної, споживацької свідомості телеглядача (або, в сучасному контексті, користувача соціальних мереж), порожню оболонку симулятивного «Я», що перманентно вдивляється в «екран без глибини», цікавиться одразу «усім і нічим» через перенасиченість інформацією (Lipovetsky 2004, 12). Тож сучасний мережевий світ пост-правди актуалізує поняття «культура мислення» як мінімум у двох векторах: критично-логічному і етико-аксіологічному. У такий спосіб, виправданою і необхідною опиняється реактуалізація відомої просвітницької тези «Sapere aude!». Разом із цим, постає питання: а чи є культура мислення сучасний трендом, чи це ще одна підміна понять і чергова симулятивна «мильна бульбашка»? Така оптика і горизонт дослідження формують певні герменевтичні очікування, адже залучають наукові, філософські та етичні парадигми, такі як логіка і критичне мислення, універсалістська макроетика, етноетика, аксіологія, лінгвофілософія і філософська герменевтика. Отже, актуальність цієї

публікації обумовлена потребою дослідження адекватних критеріїв формування поняття «культура мислення» в трансдисциплінарному вимірі.

Мета дослідження

Метою статті виступає дослідження генези і практичного становлення сучасного тренду «культура мислення» в оптиці критично-логічного та етико-аксіологічного бекґраундів. Окреслена мета передбачає постановку і виконання певних завдань: по-перше, виокремити актуальні вектори становлення і трансформації поняття «культура мислення» (від античного раціо до постмодерного ірраціоналізму та метамодерної іронії); по-друге, реконтекстуалізувати класичні поняття-маркери, що гіпостазують культуру мислення через гуманістичну традицію: освіту (у сенсі самоосвіти), такт, здоровий глузд, здатність судження; по-третє, проаналізувати актуальні критерії становлення культури мислення сучасної молоді (на прикладі практичного досвіду викладання курсів за вибором); по-четверте, окреслити дискусії щодо визначення концепту «культура мислення» між різними вимірами парадигм (на прикладі сучасних наукових обговорень і публікацій), з акцентуванням уваги на можливості формування європейської культури мислення як сучасного тренду, з одного боку, і своєрідного метамодерного ґрандративу, з іншого.

Методологія дослідження

У процесі написання статті були використані міждисциплінарні методи: структуралістсько-феноменологічний, логіко-аналітичний, етико-аксіологічний, культур-філософський, герменевтико-

онтологічний, прогностичний і компаративний. Також активно залучені такі методологічні стратегії, як «історія поняття», «перед-розуміння», тлумачення, коментар та інтерпретація.

Результати

На початку нашої розвідки звернімося до ґенези концепту «культура мислення» в світоглядних горизонтах європейської філософії, етики і культури як граничних засад сучасного аксіологічного світорозуміння. Не секрет: ще антична культура (після «осьового часу») пропонує найдавніший розподіл, витворений людським розумом, – на так зване високе (сакральне) і нехтаємничене (звичне, земне). Існує також і ефектна історико-філософська концепція щодо етимології самого поняття «мислення». Згідно з нею, філософія, – ні мало ні багато, – а починається із образу демосом персони мислителя. Як зазначає блискучий інтелектуал Хосе Ортега-і-Гасет, «між іонічними фізіологами і Гераклітом минуло багато часу. Смерть Анаксимена, останнього з іонічних фізіологів, напевно, співпадає з народженням Геракліта. Це означає, що протягом V ст. до н.е. почав формуватися новий тип людини – «мислителя». Відсутність чіткої дефініції щодо поняття «мислитель» цілком зрозуміла, оскільки реальність, відображена цим словом, також не мала чітких обрисів. Навіть через сто років по тому в платонівській Академії не буде визначено: а що ж, власне, являє собою мислитель. Якщо, звісно, зухвало припустити, що взагалі в котрийсь із історичних періодів, включно з нашим часом, це поняття отримало точне визначення» (Ортега-і-Гасет 1994, 27). Тож стає очевидним, що досократичні «мислителі» ще не звертаються до «народу», який, у свою чергу, ще не має жодного уявлення про новий тип людини. Відповідно, заклики тогочасних мислителів поки що адресовані малим групам, які слідкують за типовими інтелектуальними новинками свого часу: обговорюють Гомера і Гесіода, знайомляться з орфічними теологіями, хоча врешті-решт залишаються прихильниками традиційних поглядів (так званих *doxa*). «Для Парменіда і Геракліта ці групи теж є «черню», і саме їм адресується найбільше лайки. Певною мірою образа черні типова для «мислителя», оскільки його професійна доля – у тому, щоб мати «власні» ідеї, протилежні *doxa* чи громадській думці. Для того, щоб погоджуватись із громадською думкою, зовсім не потрібно було створювати новий інститут. Саме тому Геракліт і Парменід цілком усвідомлювали, що їхня точка зору, направлена проти *doxa*, є парадоксальною (*paradoxa*). Ця парадоксальність збереглася протягом всієї еволюції філософії. Амос, сучасник Фалеса, перший єврейський «мислитель», заявляв, буцімто Бог наказав йому: «Пророкуй проти свого народу». Як всякий пророк пророчить проти, так і всякий «мислитель» мислить проти» (Dobson 2008, 84).

Отже, на нашу думку, антична культура, якщо прийняти характеристику Х. Ортега-і-Гасета, пропонує звертатися до фігури мислителя так:

- по-перше, через упереджене неприйняття (ба більше – антагонізм) парадоксальних ідей тогочасним демосом (тобто тих ідей, що суперечили усталеним і зручним опініям);

- по-друге, – через притаманний самому мислителю своєрідний снобізм і бунт щодо існуючих докс чи опіній. Отже, Античність пропонує нам мислителя, який завжди мислить «проти».

Натомість римський філософ Марк Туллій Цицерон у своїх «Тускуланських бесідах» вперше використав слово «культура» не у його автентичному сільськогосподарському значенні «обробка» (чи культивування землі), від дієслова *colere* – «обробляти, займатися землеробством», а у переносному значенні як *cultura animae* – «культура душі» як опис процесу філософування (Цицерон 2023, 87). На основі такого підходу до поняття культури може бути і запропонований термін «культура мислення» як своєрідне «культивування думки» у сенсі апеляції до здорового глузду, тактовності, освіченості та критичної здатності до адекватних суджень.

Але чи багато змінилося за більше ніж 2 тисячі років? Для спроб отримання відповіді пропонуємо звернутися до зухвало-іронічних ідей предтечі постмодернізму і психоаналізу, – звісно ж, до Фридриха Ніцше. Так, говорячи про різні типи світогляду, філософ користується яскравими образами давньогрецької культури, перш за все, богів Аполлона і Діоніса, а потім філософа Сократа, відображаючи в них протилежні початки як у культурі, так і в кожній людині. «Щоб усвідомити собі обидва ці прагнення, представимо їх спочатку як роз'єднані художні світи сновидінь і сп'яніння, між якими існує протилежність, відповідна протилежності аполонійського і діонісійського начал» (Ніцше 2022, 41). У такий спосіб Ф. Ніцше вказує на дві протилежні засади людського буття – які, проте, діалектично перетинаються, створюючи фатальний і агоніальний світогляд, притаманний архаїчним грекам. Але зовсім по-іншому поводить третій тип світогляду – сократичний. Він проповідує раціональність і оптимізм, заперечуючи природні для грека принципи, по суті, підмінюючи трагічну наперед визначену парадигму.

Появу духу Сократа Ф. Ніцше пов'язує з початком класичного періоду в грецькій культурі і вважає, що саме цей дух привів Елладу до занепаду. Цей же дух продовжує доминувати на теренах Європи, як зазначав Ф. Ніцше, перманентно вкриваючи життя європейців неприродним, надміру раціонально-оптимістичним і навіть пасивно-млявим серпанком. Скинути цей тисячолітній серпанок і прагне філософ у вказаній роботі. Можна стверджувати, що Ф. Ніцше бачить європейську культуру як тонку павутину, прозору бульбашку-оболонку (представлену поміркованістю Аполлона і рацію Сократа), яка є настільки крихкою, що під дією потужного стихійного початку (уособленого Діонісієм), у будь-яку мить здатна розпастися на атомарні часточки еkleктичної мозаїки. Що ж далі, після ірраціоналізму Ф. Ніцше? Нам здається, що для подальшого представлення ґенези культури мислення у європейській філософській традиції просто таки напрошується згадка про децентрований (і деконструйований) постмодернізм і його знамениті метанаративи. Отже, для коректного пошуку відповіді на поставлені вище питання пропонуємо звернутися до цієї знакової парадигми кінця ХХ століття.

Що ж зробив для формування культури мислення постмодернізм, з його «кризою ґранднаративів»? Зокрема, у відомій праці Ж.-Ф. Ліотара «La condition postmoderne» (1979) організація всіх без винятку подій відбувається «за новим принципом». На думку автора, «ця праця має на меті вивчення умов, в яких перебуває знання в найрозвиненіших суспільствах. Ми вирішили назвати їх «постновітніми», «постмодерністськими». Слово «постмодернізм», «постновітня сучасність», часто вживається на Американському континенті, воно з'являється здебільшого з-під пера соціологів та критиків. Воно означає стан культури після тих змін, які відбулися з правилами гри в науці, в літературі і в мистецтвах, починаючи з кінця XIX сторіччя. Тут ми розглянемо ці зміни у зв'язку з кризою оповідей» (Lyotard [1979] 2009, 8). Не оминімо і наступну провокаційну тезу Ж.-Ф. Ліотара: «наука від самого свого виникнення увійшла в конфлікт з оповідями. Згідно з її критеріями, більшість цих останніх – байки» (Lyotard [1979] 2009, 9). У даному аспекті, на наш погляд, заслуговує на увагу така думка автора: «правило консенсусу між відправником і одержувачем мовного висловлювання буде визнане прийнятним, якщо воно вписується в перспективу можливої однотайності раціональних умов: такою була оповідь Просвітництва, де герой у сфері знання працює задля доброї етико-політичної мети, задля універсальної злагоди й миру» (Lyotard [1979] 2009, 10). Варто замислитися: а чи не спостерігаємо ми, сучасні українці, у воєнних реаліях, реабілітацію вказаної Ж.-Ф. Ліотаром «метаоповіді Просвітництва», але забарвленої, наприклад, цілком раціональною вірою в перемогу? На нашу думку, це питання є, і ще довго залишиться, відкритим.

Повернімося знову до ретроспекції, адже мова йде про гіпотетичний поворот до «перевідкриття» метанарацій у цифровому XXI столітті. Як зазначає Ж.-Ф. Ліотар, «прийде шне суспільство набагато менше залежить від ньютонівської антропології (як і структуралізм або теорія систем) і більше – від прагматики мовних часточок. Проте «виробники рішень» намагаються управляти цими хмарами соціальності через штампи вхід/вихід, згідно з логікою, яка передбачає співмірність елементів і детермінованість усього. Наше життя, за їхніми планами, має служити одній меті – зростанню потужності. Його легітимація в термінах соціальної справедливості, що розуміється як наукова істинність, служить оптимізації функціонування системи, її ефективності. Застосування цього критерію до всіх видів нашої поведінки не може обійтися без певного терору, м'якшого чи жорсткішого: або будьте такими, щоб вами легко було управляти, тобто співмірними, або зникніть» (Lyotard [1979] 2009, 10). Як видно, «умови постмодернізму чужі розчаруванню, чужі вони й сліпій позитивності делегітимації. Де можна шукати легітимність, поза метаоповідями? Критерій керованості – це критерій суто технологічний, він не годиться для оцінки ані істинного, ані справедливого» (Lyotard [1979] 2009, 48).

Екстраполюймо окремі ідеї автора на терени дискурсів сучасної етики й аксіології, які, по суті, кореспондують стратегії для формування культури мислення. Так, сучасність доводить, що метаоповіді

(або, як нам більше подобається, – ґранднаративи) опинилися не «мертвими», як у Ж.-Ф. Ліотара, а цілком дієвими, або якщо говорити більш науковою мовою, реактуалізованими в сучасному світі. Приміром, злободенним постає питання: чим є актуальний концепт «європейські цінності» – сучасним ґранднаративом чи локальною європейською «мікронарацією»? Це ж питання можна задати і щодо перевідкритих у війну українських маркерів ідентичності, таких як національна гідність і віра в перемогу. У будь-якому випадку, під час «воскресіння» метанарацій та їхнє злиття з мікронараціями конститується нова українська автентичність, або, як ми її називаємо, – присутня тріада українського аксіологічного дискурсу «національна гідність / ідентичність / автентичність» (Комісар 2023, 160).

Подальший аналіз становлення концепту «культура мислення», на наш погляд, потребує практично-прикладної призми, яка буде нами презентована через практики викладання вибіркового дисциплін у Київському національному лінгвістичному університеті. Пропонуємо увазі читачів короткий огляд двох наших авторських дисциплін, які обрали студенти у 2023-2024 н.р.

1) «Логіка і критичне мислення в професійній культурі філолога і перекладача» (I курс бакалаврату, обрали 45 студентів факультетів германської філології і перекладу, романської філології і перекладу). У курсі розкривається теоретична і практична логіка як атрибут мисленнєвої і мовленнєвої діяльності людини в світлі провідних засад формування критичного мислення. Зміст навчальної дисципліни розкривається в одному змістовому модулі. Модуль «Логічні засади формування критичного мислення: теорія і практика» розкриває основні критерії критичності мислення та його культури; концептуальний характер співвідношення логіки і мови; аналітичні аспекти формування міркувань і аргументів; закони логіки та специфіку їхньої практичної дії; семіотичні основи логіки, виміри та рівні знаково-символічного процесу; особливості формування поняття та його провідні види тощо.

Під час вивчення дисципліни значна увага приділяється теорії аргументації, а саме структуруванню і побудові дедуктивних та індуктивних міркувань; логічних та паралогічних аргументів; отриманню навичок самостійного вміння коректного формування тези, силогізму, ентими; розпізнаванню «мовленнєвих пасток» та способів їхнього уникнення. Важливе місце у курсі займає проектування теоретичного матеріалу на формування у студентів практичної здатності до аналізу власної професійної діяльності. Дані компетенції студент отримує через набуття навичок виконання логічних задач на формування критичного мислення, із використанням сучасних методологій «уявних експериментів» та «капельових мислення». У такий спосіб, зазначена вибіркова дисципліна дійсно формує критичне мислення у студентства і сприяє набуттю професійної культури майбутніми філологами і перекладачами.

2) «Етичні аспекти міжкультурної комунікації» (I курс бакалаврату, обрали 157 студентів факультетів германської філології і перекладу, романської

філології і перекладу, східної і слов'янської філології, туризму, бізнесу і психології). У курсі аналізується питання етичної компетентності в просторі міжкультурної комунікації та формування особистої звичаєвої культури міжнародного спілкування задля реалізації продуктивного спілкування в міжкультурному середовищі. Особлива увага звернена на розкриття специфіки ціннісно-нормативних систем моральності різних культурних регіонів, виявлення ціннісного підґрунтя особливостей норм культури спілкування та етикету з метою забезпечення здатності майбутніх спеціалістів орієнтуватися в специфіці звичаєвої культури інших країн. Важливе місце у курсі займає зміст такого морального виміру спілкування як толерантність, що складає основу міжконфесійного та міжнародного спілкування, і сприятиме усвідомленню студентами важливості дотримуватись толерантного ставлення до інших культур та їхніх представників. Практичний аспект вивчення курсу передбачає підготовку студентів до ефективної комунікації на рівні повсякденного міжособистісного спілкування, що забезпечується вивченням специфіки етикетної культури та формуванням практичних навичок етикетної поведінки і культури мислення.

Обговорення

На часі в публічному інтернет-просторі України спостерігається популяризація різноманітних практик, які претендують на формування культури мислення: зокрема, на теренах інтернет-спільноти «Культурний проєкт» можна спостерігати таку актуалізацію. Показовим у цьому сенсі і дотичним до теми нашої статті є запропонований відео-курс «Культура мислення». В анотації до курсу зазначається: однією з виразних ознак людини є її спроможність мислити, інтелектуально опрацювати інформацію, вдосконалювати своє бачення світу, гармонійно й обдуманно з ним взаємодіяти. Ця здатність людини до пізнання світу довкола себе протягом багатовікової історії людства як спільноти реалізувалася у різних формах і методологіях, які можна назвати культурами мислення. Тож культуру мислення можна розуміти як деяку рамку бачення, сприйняття та осмислення світу за певними принципами і правилами за допомогою спеціальної мови символів. Культур мислення є багато, і складаються вони з частин нормативної і символічної. Як і нормативна частина (принципи, правила, уявлення про «правильне мислення»), так і символічна (і мова символів, і символна мова зі своїм інструментарієм засобів) формують своєрідні комбінації, за допомогою яких людина взаємодіє з іншими людьми та світом довкола неї. Для вироблення індивідуальної культури мислення як методології пізнання світу цей курс пропонує огляд різних традицій інтелектуальної взаємодії людини з тим, що її оточує, як особливих культур мислення, від релігії та езотерики до економіки й психології.

Ще одна спроба популяризації навичок культури мислення в Україні здійснюється через сучасні переклади цікавих книг з практичної психології, логіки і сучасних нейронаук. Виділимо кілька актуальних ресурсів, так би мовити «за останні п'ять років». Зокрема, автори книги «Фактологія. 10 хибних уявлень

про світ, і чому все набагато краще, ніж ми думаємо» зазначають: «Ми схильні драматизувати життя навколо нас. Яка частка людей у світі живе в злиднях? Скільки сучасних дітей вакциновано? Скільки років навчаються дівчата з бідних країн? Інформація про ці факти постійно циркулює навколо нас, але навіть високоосвічені люди відповідають на них неправильно. Викладачі університетів, журналісти, експерти, директори мультинаціональних компаній, нобелівські лауреати часто показують слабкі результати. Навіть шимпанзе, які обирали б відповіді випадково, справляються краще. Ба більше, помилки тяжіють до одного напрямку – світ страшніший, жорстокіший і безнадійніший, ніж є насправді. Очевидно, причина не в поінформованості чи інтелекті. Усе це – ірраціональне мислення й драматичні інстинкти, що примушують людей згущувати фарби» (Рослінг, Рослінг-Рьонльюд, Рослінг 2019). У цій книжці Ганс Рослінг із допомогою співавторів Уля Рослінга та Анни Рослінг-Рьонльюд показує помилки нашого сприйняття, дає інструменти, щоб розпізнати невиправдані узагальнення, заспокоїти ірраціональні страхи та сприймати життя на підставі фактів. На думку ж психолога-когнітивіста Деніела Левітіна, «сучасний інформаційний простір щодня перенавантажує нас величезною кількістю даних. За такого ритму життя нам доводиться якомога швидше приймати рішення й реагувати на стрімкі зміни в суспільстві. Тому й не дивно, що час від часу ми спізнюємося на зустрічі, губимо речі й почуваємося виснаженими, наздоганяючи загальний світовий темп. Однак за допомогою нейронауки можна впорядкувати своє життя» (Левітін 2020).

Вказане джерело, на нашу думку, це якісний коуч-ресурс (попри нашу стійку упередженість щодо явища «коуч») для всіх, хто цікавиться саморозвитком, методиками прийняття рішень та сприйняття інформації, і, безсумнівно, розвитком ефективних стратегій мислення. І ще один цікавий популярний ресурс представлений книгою Олів'є Сібоні. Так, вказана книжка є таким-собі посібником з «розпізнавання когнітивних упереджень і логічних хиб, який показує, чому в деяких випадках ми діємо не дуже раціонально, бо наш мозок автоматично приводить нас допомилкових думок та емоційних реакцій. Вони спотворюють наше сприйняття ситуації і роблять його максимально далеким від реальності» (Сібоні 2021). Автор детально на реальних прикладах з історії, політики та бізнесу пояснює, які упередження сформуливали ті чи інші явища, та після кожного розділу дає коротке резюме щодо описаного упередження, аби закріпити його усвідомлення. Тож завдяки цій книжці прискіпливий читач зможе навчитися виявляти хиби у своєму мисленні та приймати більш зважені рішення.

Тепер пропонуємо перейти від науково-популярної літератури як підґрунтя формування світоглядної культури мислення сучасної людини до академічних наукових практик. Зокрема, безсумнівним фундаментом формування культури мислення сучасного українця можуть бути (і є) як науково-практичні конференції, так і колективні монографії. Тож маємо можливість представити певні види робіт, здійснені на базі кафедри англійської філології і

філософії мови Київського національного лінгвістичного університету. Так, 18 травня 2023 року у межах Міжнародної науково-практичної відео-конференції «Наративи сучасної України у світовій геополітиці» був проведений круглий стіл на тему: «Український військовий дискурс: від опору до Перемоги». А на базі проведеного круглого столу вже підготовлена до друку колективна монографія «Український військовий дискурс: полілог жанрів і стилів», де, зокрема, представлений тематичний розділ: «Інтегративна концепція українського дискурсу війни», у складі якого можна вказати на два підрозділи «Сенсуалізація українського воєнного дискурсу у вимірах трансмодальності» (Наталія Ізотова, Олена Ситенька) і «Ціннісні трансформації в оптиці українського воєнного дискурсу: від імперативів до вартостей» (Володимир Беля, Людмила Комісар). Публікація монографії планується до кінця 2024 року.

Ці та інші сучасні приклади, на наш погляд, представляють трансдисциплінарний горизонт формування як популярних, так і наукових сучасних практик культури мислення у лінгвофілософському і етико-аксіологічному вимірах.

Висновки

Отже, підсумуємо. В процесі нашої розвідки розглянуто провідні критерії виокремлення актуальних векторів становлення і трансформації поняття «культура мислення» (від античного раціо до постмодерного ірраціоналізму та метамодерної іронії). Запропоновано окреслення сучасних полілогів і дискусій щодо існування концепту «культура мислення» між різними вимірами парадигм (на прикладі сучасних наукових обговорень і публікацій), з акцентуванням уваги на можливості формування європейської культури мислення як сучасного тренду, з одного боку, і своєрідного метамодерного гравітаційного, з іншого. Тож можна припустити, що усталених і однозначних маркерів виокремлення сучасної культури мислення просто не існує. Пошук триває. Зокрема, Е. Саїд зазначає: «Можливо, інтелектуал – це свого роду контрпам'ять, із власним контролем, яке не дозволить совісті відводити погляд і засинати. Але тільки в цій ризикованій царині вигнання можна спершу справді зрозуміти складнощі того, чого зрозуміти не можна, – а потім усе одно спробувати» (Саїд 2014, 38). На нашу ж думку, сучасні виміри як теоретичних, так і прикладних горизонтів культури мислення можна визначати через своєрідне «культивування думки» у сенсі перманентної апеляції до здорового глузду, тактовності, (само)освіченості та критичної здатності до адекватних і неупереджених суджень. Разом із цим, окреслений підхід не тільки не вичерпує засад і ознак культури мислення, а, навпаки, відкриває простір для подальших досліджень, зокрема, цікавого і неоднозначного поняття креативності як затребуваного в сучасності навики «Soft skills».

Список літератури

1. Dobson A. *An Introduction to the Politics and Philosophy of José Ortega y Gasset*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. 147 p.
2. Lyotard J.-F. *La Condition Postmoderne: Rapport Sur Le Savoir*. Paris: Editions de Minuit, ([1979] 2009). 128 p.

3. Lipovetsky G. *Les temps hypermodernes*. Nouveau Collège de Philosophie. Paris: Grasset, 2004. 196 p.

4. Комісар Л. Нова українська автентичність у дзеркалі ребрендингу універсалістської макроетики. «Ad orbem per linguas. До світу через мови». *Матеріали Міжнародної науково-практичної відео-конференції «Наративи сучасної України у світовій геополітиці»*, 18–19 травня 2023 року. Київ: Видавничий центр КНЛУ. 2023. С. 158-160.

5. Левітін Д. *Структуроване мислення. Ясний розум в інформаційному хаосі*; пер. з англ. Романа Шияна. Київ: Наш формат. 2020. 456 с.

6. Ніцше Ф. *Народження трагедії. Невчасні міркування I-IV*; пер. з нім. Катерини Котюк і Олега Фешовця. Київ: Астролябія. 2020. 624 с.

7. Ортега-і-Гасет Х. *Вибрані твори*; пер. з ісп. Київ: Основи. 1994. 420 с.

8. Рослінг У., Рослінг-Рьонлунд А, Рослінг Г. *Фактологія. 10 хибних уявлень про світ, і чому все набагато краще, ніж ми думаємо*; пер. з англ. Ірини Ємельянової. Київ: Наш формат. 2019. 320 с.

9. Саїд Е. *Гуманізм і демократична критика: серія лекцій*; пер. з англ. Артема Чапая. Київ: Медуза. 2014. 144 с.

10. Сібоні О. *Досить уже помилок. Як наші упередження впливають на наші рішення*; пер. з англ. Марини Марченко. Київ: Лабораторія. 2021. 240 с.

11. Український військовий дискурс: від опору до Перемоги. (2023). Програма Міжнародної науково-практичної відео-конференції «Наративи сучасної України у світовій геополітиці». Київ: КНЛУ. С. 8-9.

12. Цицерон М. Т. *Тускуланські бесіди. Про обов'язки*; пер. Володимира Литвинова. Київ: Априорі. 2023. 440 с.

References

1. Dobson, Andrew. 2008. *An Introduction to the Politics and Philosophy of José Ortega y Gasset*. Cambridge: Cambridge University Press.

2. Lyotard, Jean-Francois. 1979/2009. *La Condition Postmoderne: Rapport Sur Le Savoir [The Postmodern Condition: A Report on Knowledge]*. Paris: Editions de Minuit.

3. Lipovetsky, Gilles. 2004. *Les temps hypermodernes [Hypermodern Times]*. Paris: Grasset.

4. Komisar, Liudmyla. 2023. "Nova ukrainska avtentychnist u dzerkali rebrendynhu universalistskoi makroetyky." In *Ad orbem per linguas. Do svitu cherez movy: Materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi videokonferentsii "Naratyvy suchasnoi Ukrainy u svitovii heopolitytsi"*, May 18–19, 158-160. Kyiv: Vydavnychiy tsentr KNLU.

5. Levitin, Daniel. 2020. *Strukturovane myslennia. Yasnyi rozum v informatsiinomu khaosi [The Organized Mind; Thinking Straight in the Age of Information Overload]*. Translated by Roman Shyian. Kyiv: Nash format.

6. Nietzsche, Friedrich. 2022. *Narodzhennia trahedii. Nevchasni mirkuvannia I-IV [Birth of Tragedy]*. Translated by Kateryna Kotiuk and Oleh Feshovets. Kyiv: Astrolabiia.

7. Ortega y Gasset, Jose. 1994. *Vybriani tvory [Selected Works]*. Translated by W. Burghardt, V. Sakhno, O. Tovstenko. Kyiv: Osnovy.

8. Rosling, Hans, Anna Rosling Rönnlund, and Ola Rosling. 2019. *Faktohoiia. 10 khybnykh uivlen pro svit, i chomu vse nabahato krashe, nyzh my dumaiemo [Factfulness: Ten Reasons We're Wrong About the World – and Why Things Are Better Than You Think]*. Translated by Iryna Yemelianova. Kyiv: Nash format.

9. Said, Edward W. 2014. *Humanizm i demokratychna krytyka [Humanism and Democratic Criticism]*. Translated by Artem Chapaia. Kyiv: Meduza.

10. Sibony, Olivier. 2021. *Dosyt uzhe pomylok. Yak nashi uperedzhennia vplyvaiut na nashi rishennia [Enough of Mistakes: How Our Biases Affect Our Decisions]*. Translated by Maryna Marchenko. Kyiv: Laboratoria.

11. Cicero, Marcus T. 2023. *Tuskulanski besidy. Pro oboviazky [Tusculan Disputations. On Duties]*. Translated by Volodymyr Lytvynov. Kyiv: Apriori.

12. "Ukrainian Military Discourse: From Resistance to Victory." 2023. In Program of the International Scientific-Practical Conference "Narratives of Modern Ukraine in Global Geopolitics", 8-9. Kyiv: KNLU.

L. Komisar

THE CULTURE OF THINKING AS A MODERN TREND: THEORETICAL AND APPLIED ASPECTS

The **introduction** examines the need to actualize the concept of "the culture of thinking" in the modern networked world of post-truth, echo chambers and ideological narratives. **The aim** of the article is to study the genesis and practical development of the modern trend towards "the culture of thinking" from the perspective of critical, logical, ethical and axiological backgrounds. **Research methods.** In order to properly reveal its purpose, the publication uses an interdisciplinary methodological base, in particular, structuralist-phenomenological, logical-analytical, ethical-axiological, cultural-philosophical, hermeneutic-ontological, prognostic and comparative methods. Other methodological strategies such as "conceptual history", "pre-understanding", explication, commentary and interpretation are also actively involved. **Research results** highlight the actual vectors of the development and transformation of the "culture of thinking" as a concept (from ancient ratio to postmodern irrationalism and metamodern irony). The study recontextualizes the classical concepts-markers hypostatizing the culture of thinking through the humanistic tradition: education (in the sense of self-education), tact, common sense, faculty of judgement. The authors analyze practical criteria for the development of the culture of thinking in modern youth (using as an example the experience of teaching elective courses "Logic and critical thinking in the professional culture of a philologist and translator" and "Ethical aspects of intercultural communication" in higher education during the current 2023-2024 academic year). The **discussion** outlines modern polylogues and deliberations regarding "the culture of thinking" as a concept and its effectiveness between popularization (as a creative skill) and academic dimensions of development (using the example of modern scientific debates and publications). The attention of the study is focused on the possibilities of developing the European culture of thinking as a modern trend, on the one hand, and a kind of metamodern grand narrative, on the other. The authors draw the following idea in the **conclusions**: modern dimensions of both theoretical and applied horizons of the culture of thinking can be determined through a kind of "cultivation of thought" in the sense of a permanent appeal to common sense, tact, (self) education, and critical ability to make adequate and unbiased judgments. At the same time, the outlined approach does not fully exhaust the foundations and attributes of the culture of thinking, but, on the contrary, broadens the scope for further research, in particular, of an interesting yet ambiguous concept of creativity as one of the "soft skills" currently in demand.

Keywords: axiology, ethics, critique, culture, thinking, logic, practice, polylogue, trend.

DOI: 10.18372/2412-2157.39.18455

UDC 141.319.8:378.147:81'243(045)

R. Kuzmenko¹
S. Krylova²
L. Shkil³

CRITICAL THINKING DEVELOPMENT IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: PHILOSOPHICAL AND ANTHROPOLOGICAL DIMENSIONS

¹National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute",
e-mail: raisa.kuzmenko.kiev@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4881-1879;

²Taras Shevchenko National University of Kyiv,
e-mail: lana.swetly@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5528-7438;

³State University of Information and Communication Technology,
e-mail lshkil@ukr.net ORCID ID: 0000-0003-2410-1159

Abstract. *The study is based on the achievements of ancient thinkers on the process of thinking, modern foreign and domestic authors in the approach to the interpretation of critical thinking and methods of its improvement by means of language learning. The hermeneutic and comparative approaches were used to achieve the goal and solve the tasks set in the work. These methods allowed authors to analyze the concepts of "critical thinking" and "distance learning". The modern vision of the concept of "critical thinking" is seen as the ability of an individual to analyze, argue statements or evidence, and draw conclusions using various models of reasoning, which ensures the processes of self-knowledge, self-education, and self-realization. The ability to think critically is a must for today. It is proved that critical thinking is a prerequisite for the development of the individual and society, while education is its guarantor. The modern distance approach is the main one in the paradigm of foreign language learning and critical thinking development.*

Keywords: critical thinking, foreign language, distance learning, outlook, creativity, competence.

Introduction

The modern world is changing rapidly, which, in its turn, is increasingly demanding specialists who meet the requirements of the times. There is an urgent need to develop new competencies. "The emergence of the competency-based teaching and learning approach is the result of the social changes we have been experiencing in recent decades" (Basilotta-Gómez-Pablos et al. 2020).

During the pandemic, teachers have faced new requirements that involve different, non-traditional approaches to the education process, which can be used in distance learning and can engage students in dialogue and cooperation. This refers to new methods, resources, digital technologies, and tools needed to provide students with knowledge that they can apply in

the future, and most importantly, to teach them to think critically. The ability to independently identify a problem and devise solutions requires a unique skill set, influenced by the type of thinking that a person develops.

In the context of distance learning, higher education institutions in Ukraine were mostly unprepared for this format, and teachers had to quickly learn new things, adopt the experience of more competent colleagues, and master digital technologies. Teachers' training in digital competencies involves achieving special qualifications in the knowledge, use, transfer and evaluation of digital resources to provide students with certain specific knowledge and adaptation of methods to meet the formative needs, diversity of learning (Ruiz-Cabezas et al. 2020).